"YURD KURMA" HAKKINDA

KRESKAİ MİKLOS
(Nyeregyhazâ, Macaristan)
Çev. M. TAYYİB GÖKBİLGİN

Şu sıralarda, macarların iki defa yurd kurmasından fazlaca bahsedilmektedir. Bunun imkânı hakkında bir izah aranmaktadır. Macar eski tarihi üzerinde daha başka ve daha yeni bâzı keşifler de açıklama beklemektedir. Özellikle, ümid edilmeyen yerlerde, Kazakistanda ve Özbekistanda da eski macarların yerleşmelerine raslanmıştır. Diğer yandan arkeolojik kazılar sonucunda, yurd kurma devrine âit dolayısiyle göç devirlerinden kalma bazı macar mezarlarında bulunan kemikler ve kafatasları da beklenenin aksine, yâni ugor yerine turânî (türk) karakterdedirler.

Düşünceme göre, üç mesele birbiriyle ilgilidir ve her üçünün halledilmesi kesin mahiyetteki dördüncü bir problemin, yâni, kimleri en eski macarlar telâkki etmek lâzım geldiği meselesinin açıklığa kavuşmasına sevkedecektir. Eski yazılarda macar, hun, avar, türk halk isimlerinin birbiri yerine kullanıldığına raslanmaktadır. Bu yazıları inceleyelim :

En eski macar kroniği (Gesta Ungarorun) macarları hunlar olarak kaydeder. Ve yurd kurmayı yeniden Pannonia'ya yerleşme gibi vasıflandırır. Anonymus'un "Gesta"sı Atilla'yı macar menşeinden gelmiş gösterir. Ve macar reislerinden Âlmos'ı Atilla'nın doğrudan doğruya torunlarından kabûl eder. Kézai Simon'un (Gesta Hungarorum) adlı eserinde şu şekildeki ifâdeleri tekrar tekrar kullanılmaktadır: "Hunlar yahud Macarlar" M. 871 sıralarında Salzburg'da hazırlanan "Bavyeralıların ve Karintiyalıların hristiyanlığı kabülleri"nden bahseden bir eser, Pannonia'da bulunan Avarları hunlar olarak zikretmektedir. Daha milâdî VI. yüzyıldaki "Vej-su" adındaki Çin tarihî eseri de Avarlarla Hunları birbirine karıştırmaktadır. "büyük yüeçi" bölümüne göre Kidara Juanjuan'ları (yahud Avarlar)'nın, "küçük yüeçi" bölümüne göre ise hiyungnu'ların (yahud hunlar) taarruzu önünden batıya Belh'e çekilmektedir.

Almanlar, Avarlardan bakiyye kalanların memleketlerini Hunaland (Hunlar memleketi) tesmiye etmişlerdir. 915 senesine kadar yaşamış olan Prüm rahibi Regino, salnâmesinde, macarları iskitlerle ayni kavim olarak zikr etmektedir. Fulda sâlnâmelerinde 894 senesi olayları ile ilgili olarak şöyle bir ifade vardır: "Avarlar ki bunları Macarlar tesmiye etmektedirler". X. Asırda yaşayan Liudprand, "Antopodoris" (Geri ödeme) adlı eserinde macarları türkler olarak da kaydetmektedir. Ibn Rusta, X. yüzyıldaki eserinde şunu söyler: "macarlar ise türklerin diğer bir cinsidir". Bizans İmparatoru Hekim Leon "savaş taktiği" (Tactica) adlı eserinde macarları türkler olarak tesmiye etmekte ve onlar hakkında şöyle demektedir: "birçok kabilelerden terekküb etmektedirler ve bu yüzden aralarında akrabalıklar nazar-ı itibara alınmadığı gibi başındanberi aralarında âhenk de mevcut değildir,,. Bizans imparatoru Porphyrogennetos da, "ad administrando imperio" adlı eserinde macarlardan türkler diye bahseder. Biliyoruz ki, hunlar, avarlar, türkler de türk ırkındandırlar.

İsimlerin müteradif ve birbirinin yerine kullanılması şunu gösteriyor ki, zikredilen halkların birbirlerine uyan ortak noktaları mevcût idi. Bu bakımdan macarların menşeini araştırırken türk ırkından olan halkları dikkatten uzak tutmak imkânı yoktur.

XVIII. yüzyıla kadar kronikler ve şifâhî ananelere dayanarak, macarlar, türklerin akrabası olan hunların kendi ecdadları olduğu telâkkisinde idiler. Fin-ugorlardan aslâ bahis bile etmediler. Werböczi (Üçlü kitabda=Hármasköyvben) macaristanda asilzâdelerin menşeini yazarken hunları ve macarları birlikte zikreder. O şekilde ki, asîlzâdelik her ikisinde de ayni şekilde ve müşterek vasıflarla zuhur etmiştir: "Bilmemiz gerekir ki, bilginlerin ortak düşüncesine göre, asîl, kendi meziyetlerinin asilleştirdiği kimsedir. Bunun yanında konumuzla ilgili bulunan ve ekseriyâ bu tarif ile hür insanların anlaşılması mutad olan asâlet, aslında hunlar ve macarlar arasında teşekkül etti ve bunlar iskit memleketinden Pannomia'ya göçtükleri vakit başka bir ad altında burada yerleşen macarlardan dolayı Macaristan tesmiye edildi". Comenius'da macarları hunlar diye adlandırıyor. 1626 yılına aid ilk löcse kalenderi (takvimi) kronolojisinde hunları macarlar olarak şu şekilde kaydediyor:

"373. Macarlar ilk defa olarak iskit memleketine gelerek ve Tanais (Don) nehrinden hareket ederek Avrupaya geçtiler. Macarlar, Pannonia'ya yerleştiler.

401, Atilla macarların prensi oldu.

445. 124 yaşında bulunduğu halde öldü,

446. Macarlar memleketi terk ederek gittiler.

Daha sonra ise, macarların ikinci defa gelmesinden şöyle bahs ediyor:

"744. macarlar ikinci defa Macaristana geldiler."

Macarların menşei konusunda bu bir ekstrem görüş idi. Daha sonraları bâzı araştırıcılar diğer bir ekstreme saplandılar ve fin-ugor akrabalığına ve menşeine bağlandılar. XVIII. asır sonlarında Sajnovics János ve Gyarmathi Sámuel macar dilinin fin-ugor akrabalığını kabul ettiler ve ispatladılar. Bundan sonra artık öyle bir görüş umûmileşti ki, macar halkı da fin-ugor dili konuşan halklar akrabalığına mensupturlar, ve buradan neşet ettiler. Bana kalırsa, her iki görüş de tek taraflıdır. Henüz tesbit edilmiş ve sınırlı bir hududa malik devletler kurmamış olan nomad, göçebe halklarda etnik unsurlar birbiri ile karışmış, gerçek anlamı ile yekdiğeri ile kaynaşmışlardır. Macarlığın menşei meselesinde az sayıda tarihçimiz bu noktaya gereken önemi vermişlerdir. Ve bildiğime göre, böyle bir kaynaşmanın ugor halkları arasında da zarurî olduğu hiçbirisinin aklına gelmemiştir. Gerçi ugorlarda fratria içinden (fratria terimi eski zamanlarda kabilelerin içinden çıkan kan akrabalığı şeklinde büyük bir birlik idi) evlenmek yasak idi; macarların en yakın akrabalarından biri olan mangsilerde XIX. yüzyıl sonlarında bile, eğer "mos" fratriasından olan bir kadının ayni fratriadan hattâ yüzlerce klm. uzakta yaşamakta bulunan bir erkek ile evlenmesi bir anlaşmazlık doğururdu. Benzer bir durum Macarların akrabası Chantilerde de mevcut idi. Aczél Kovách Tamás'ın "A. Magyar Nemzet"'in 6 Kasım 1967 tarihli sayısında neşrettiği makalesinden anlaşılıyor ki, antropolog Tóth Tibor torafından 1967 de Kazakistan'da inceleme konusu yapılan madiar'lar da hayat arkadaşlarını başka kabilelerden seçmektedirler". Eskiden beri yakınlarındaki Zilkajdar, Simbolat, Utej, Saksak (bir soyu Tomaj) ve Kıpçak kabilelerinin erkekleri ve kızları ile evleniyorlardı".

Şüphesiz ki, ugor-macar kadınları da böylece kitle hâlinde ve bir âdet olarak yakınlarında yaşayan Türk soyundan, yâni türkçe konuşan erkeklerle evleniyorlardı. Bu türlü evlenmeler İran soyundan olanlarla, özellikle, menşe'leri sarmat'lara, dolayisiyle iskit'lere kadar giden alan'lar ile de vukua geliyordu. (Hunor ve Magyar'ın Alan kralı Dula'nın kızlarını kendilerine zevce olarak kaçırdıklarına dair efsâneyi hatırlayalım, ve alan, ve eski İran dilinden dilimize geçmiş kelimeleri düşünelim, bunların alınması çok sıkı münasebetlerin sonucu olabilirdi). Sarmatlarla türkler de karışmışlardı. İranlılar bâzı yerlerde türkleşmişlerdi: Meselâ, S. Anohin ve arkadaşlarının "Sovyetler Birliği Halkları" adlı kitabında tâcikler ile ilgili olarak okunduğu gibi... İşte, Arpád'ın

yurt kuran macar halkı bu türlü evlenmeden ve birleşmelerden meydana gelmiştir.

Constantinos Porphrogennetos'un, macarları türkler telâkki etmesi ve onları türkler diye adlandırması, ancak, bu şekilde izah edilebilir. Batı kronikçileri de yazılarında devamlı olarak macarlar ve türklerle akraba hunların ve avarların adlarını birbirine karıştırmışlardır. Ulus birliğine, en çok tanıdıkları ve birlik içinde karekterini en iyi derecede kabul ettikleri halkın adını vermişlerdir. Bu açıklamalara dayanarak, kelime bazinemizde hepsi 1000 fin-ugor menşe'li eski kelimemize mukabil 300 eski Çuvaş-türkçe kelimemizin bulunması anlaşılabilir bir keyfiyettir (ve tabiî diğerleri arasında İran asıllı Alan dillerinden gelme kelimeler de dilimizi zenginleştirmektedir). Alelâde karşılıklı dil tesiri neticesinde fin-ugor ve türk menşe'li kelimelerimiz arasında böyle bir nisbet kolay kolay kurulmazdı.

Fin-ugor ve bulgar-türk birliğini doğu Avrupa'da Tankajevka yakınlarında meydana çıkan arkolojik buluntular da, Bartha Antal'ın "IX.-X. yüzyıllarda Macar Toplumu" isimli kitabında yazdığı gibi, doğrulamaktadır. Bu buluntular, VII. yüzyılda yeni gelen bulgar ve daha eskiden yerleşmiş Fin-ugor halklarından kalma şeyler gibi görünmekle beraber, X. yüzyılda memleketimizde bulunanlara çok benzemektedirler.

Bu birleşmede ugor niçin hâkim dil olmuştur? Bunun sebebi vardır. Konuşmaya başlayan çocuklar analarının dizi dibinde yaşarlar, o halde, ugor asıllı analarının dilini öğrenmişlerdir. Ana dilleri ugor idi ve bunu türkçe kelimeler, diğerleri ile birlikte, macarca olarak sâdece tamamladılar. Tuna bulgarları tarihinde de buna misal vardır. Tuna bulgarları erkekleri o zamanlar her halde Tuna boyunda yaşayan slâv kadınları ile evlenmeyi âdet etmişlerdi ve sonuç, anaların dili etkisiyle, slâv dilinin hâkimiyet kurması ve slâvlaşma oldu. Değişik soydan olanlar arasındaki evlenmelerde çocuk dilinin nasıl teşekkül ettiğine dâir, "Fáklya" adlı derginin 1 Şubat 1970 tarihli sayısında Komáromi Magda tarafından yazılan "Küçük Çuvaş" adlı makale de bir misâl vermektedir. Buna göre, bugünkü bir çuvaş koca ile bir macar ananın iki yaşındaki küçük kızı, sâdece macarca bilmektedir, fakat, iki ya da üç dili karıştırarak konuşuyor, yâni, bir macarca cümlede çuvaşça ve o civarda kullanılan rusça kelimeleri katmıştır (Büyükannesine şöyle diyor: "Edes Kagamaj, gyyorsan igyom..."

Bu zikredilen karışma ve birleşme yanında, macarların, tarihî kaynakların hun, avar veya türk diye tesmiye ettiği halk grupları olmaları da mümkündür. Söylenilenlerden anlaşılıyor ki, eski macarların "Szittya"

"iskit" ecdadlarından bahsetmeleri boş bir yakıştırma olamazdı. Yurt kuranlar, eger iskit ecdatları ile hiç bir bağları olmasa idi, "Szcitia" yâni iskit dinini kendileri ile asla getirmezlerdi. Daha I. Endre (1046-1060) (Macar kralı)'nın edictum'undan, yurt kuran macarların dinî âyinlerinin münhasıran "szcitiai: iskit" tarzında olduğu anlaşılmaktadır. Edictum emrediyordu ki, iskit memleketindeki geleneksel putperest âdetlerini terketmeyen, Jesus Christ'in (İsâ) gerçek dinine derhal girmeyen ve şanlı kral Szent István'ın neşrettigi kutsal kanunu dinlemeyen her macar ya da Macaristan'a yeni gelenler başlarını ve mallarını kaybetmekle cezalanırlar. Yurt kuran macarların ugor aslına dayanan dil ve iskit dini, birlikte, halk birleşmesinde bundan sonra da bir delil olarak telâkki edilebilir. Bana kalırsa, birleşme ile birlikte eskilerin macar kadınlarını "beyaz halk (cins-i lâtif)" tesmiye etmeleri de bir delil sayılabilir. Eski, geleneksel olarak bize intikal etmiş tabirlerin, söylentilerin anlamını çok defa ancak o tâbirlerin söylendiği, meydana çıktığı zamanı dikkate almak suretiyle izah edebiliyoruz. Meselâ şimdi de ölen için "eve gitti" denmesi âdet olmuştur. Bunun bugünkü münasebetlere göre bir anlamı yoktur; çünkü, ölü, şimdi artık eve gitmiyor, tersine onu evden götürüyorlar. Ancak, eğer ortaya çıkışını göçebelik devrine geri götürsek o zaman bir anlam kazanır. Bilinmektedir ki, macarların yurt kurma devrindeki mezarlıklar "büyük âilelerin" mezarları idi (Büyük âileye babanın yetişmiş oğullarının, onların çocuklarının âileleri de dâhil idiler). Büyük âile düzeni, mezar yerlerinin birbiri peşinden izlemesinde yansımaktadır; bâzan, sırası gelecek olanlar için de yer ayrılmıştır. Eğer birisi nomad hayat esnasında, hayvan otlatarak dolaşıldığı sırada ölürse, onu büyük âile mezarlığına gömmek için asıl yurduna, eve taşırlar. Şu halde o devirde, ölen birisi gerçekten eve gitmiş oluyordu. Bu tâbirin bir mânası vardı. Buna kıyas ederek, eski devre geri baktığımız zaman "beyaz halk" deyiminin de anlamını anlayabiliriz. Beyaz kelimesi eskiden sâdece rengi değil, fakat ayni zamanda dünyanın diğer tarafları anlamını da kapsıyordu ve halkların bâzı gruplarının birbirinden tefrikine de yarıyordu. Meselâ IX. yüzyılda Hırvatistan Sava nehri boyunca idi, fakat Karpatların kuzeyinde de ayrı bir Beyaz-Hırvatistan vardı. "Beyaz-Halk" tabirine mantıkî bir mânâyı ancak eğer kadınları erkeklerden ayrı olarak halk grubu içinden başka bir tarafa ve başka etnik grupa mensub telâkki ettiğimiz takdirde, verebiliriz. Böylece, bu da ispat eder ki, ecdadımız çeşitli etnik guruplara mensup olanlarla muntazaman evlenebiliyorlardı. Rus kroniki Nestor ve Constantinos Porphyrogennetos'a göre kara macar "türk" erkekleri yanında ugor kadınları "beyaz şahıslar" olabilirdi (Ben bu

çözüm şeklini, tâbirin vücut rengine, elbise rengine ya da "oturulan çadıra âit yerleşme" hakkındaki izahtan daha fazla mantıkî buluyorum).

Şu halde, ugor, türklük, alan etnik grupları arasındaki münasebetler, tarihçilerin kitaplarında genellikle okuduğumuz şekilde, basit bir "herhangi bir ilişki, veya" belirli bir karşılıklı tesir" ya da sadece "tâbiiyet münasebetleri" olmayıp, plânlı ve muntazaman ceryan eden evlenmeler, yekdiğerleri ile birleşmeler idi. Bu gerçeğin kabulü ile bilmece şeklindeki problemler çözümlenebilmektedir. Muhtelif etnik gruplardan teşekkül etmiş halk gurubuna, yabancılar, özelliklerini iyi bildikleri etnik gurubun adını verirlerdi ve böylece haklı olarak ugor (macar) -avar birliğini hem macar hem de avar, veya ugor (macar) - türk birliğini ayni suretle hem macar hem de türk (hun) tesmiye ettiler. Bir halk birliği tıpkı diğeri gibi eğer macarcayı kendinin yapmışsa, macar ecdatlarımız olarak telâkki olunabilirler. Ve böylece gerçekten çifte yurd kurmadan bahsedilebilir. Bunlarla önce muahhar avarların (beyaz macarlarının Karpat havzasında yerleşmesi anlaşılmalıdır. Fakat eğer macarların Karpat havzasına, Arpad'dan önceki bir zamanda vukubulmuş yerleşmesini de yurd kurma olarak telâkki edersek, o halde hakikatte üçlü bir yurd kurmadan bahsetmemiz gerekir. Çünkü macarlar, Arpad'dan önce Karpat havzasına yalnız avar imparatorluğunda değil, aynı zamanda daha evvel hun İmparatorluğunda da yerleşmişlerdi. Löcse kalenderiumunda Attilla'nın "macar prensi yapılması" hakkında yukarıda sözetmiştik. Rodolf Alman İmparatoru ve Çek kralı Ottokar arasında 1276 da meydana gelen barış andlaşmasında da Attila macar kralı olarak zikredilmiştir. Bunlara dayanarak da daha V. yüzyılda macarların Karpat havzasında mevcudiyetleri söylenebilir. Diğer yandan, XVIII. yüzyılda Salzburg'da keşfedilmiş bir katakombda bulunan bir kitâbe de, macarları, Batı Roma İmparatorluğunda büyük bir rol oynayan V. yüzyıl Odoaker İmparatorluğuna bağlı, yâni Karpat havzasında bulunanlar olarak gösteriyor. Bu kitabe metni şöyledir: "Anno domini CCCCLXXVII. Hdoacer rex Rugiorum, Cepidi, Gothi Ungari et Heruli Contra ecclesiam Dei saevientes B. Maximum cum sociis LV in hoc speleo habitantibus ab Confessionem fidei trucidatos praecipitarunt." (türkçesi: 477. senesinde Odoacer rugilerin, gepidlerin, macarların ve herulların kralı Allahın dinine karşı zalimce davranarak B. Maximus'u 55 arkadaşı ile birlikte bu mağarada dinî inançları sebebiyle kılıçtan geçirekek mahvetti). Şu halde daha Attila devrinde de bir yurd kurma olması lâzımdır. Bundan başka, Arpad, Karpat havzasına geldiği zaman burada macarları bulmuş olabilirdi. IX. yüzyıla ait eski ingilizce ve kelt dilinde yazılmış bir vesikanın, (Orosius=memle-

ket tasviri) bir kısmı da bunu kuvvetlendirecek nitelikte görünmektedir. British Museum'da mevcut ve Kelet-Magyarorszag (Doğu-Macaristan)" mecmuasının 29 Kasım 1967 sayısında yayınlanan bu yazma vesikaya göre, iki normand gemici, Othere ve Wulfstan, Tuna'da 870 tarihlerinde yaptıkları seyahat hakkında bilgi vermektedirler. Bu günlük hâtıratta ezcümle şunlar okunuyor:"... hırvatlardan kuzeyde Maegtaja londe-Macaristan-muazzam dağlar arasında bulunmaktadır. (Hırvatlar o zamanlar Sava nehri boyunda yaşıyorlardı. Maegtja londe muhakkak Macaristan'ı bildirmektedir).

Bu söylediklerimizin anlamı şudur: Macarların Eurasia'da finnugorlarla, iskit, sarmat, hun, türk, avar ve iranlılarla akrabalığı vardı ve bugün de mevcuttur. İşte bunun içindir ki, antropolog Tóth Tibor'un Kazakistan'da, Özbekistanda "madiar" ları, yâni "macar" ları bulması şaşırtıcı değildir, ve ben buna asla hayret etmedim. Kanaatime göre, başka yerde de macar akrabalığını taşıyan halkları fin-ugorlar, iskitler, sarmatlar, hunlar, türkler, avarlar, iranlılar tarafından dolaşılmış ülkelerde, henüz tanınmamış yerlerde de bulmak kabildir. Bunu metodlu bir şekilde araştırmak fena olmaz.

Halk gurubu teşekkülü vâkıasının kabulü mantıkî olarak arkeolojik buluntuların antropoloji bakımından, filolojiye dayanan faraziyeleri niçin vuzuha kavuşturamadığı, ya da, münhasıran fin-ugor karakteri taşıdığı kabul edilen yerlerde turânî karakterdeki iskelet başlarına niçin rastlandığı sorununu da aydınlatabilmektedir.

Bu münasebetle son olarak söyleyeyim ki, halk gurupu teşekkülü vakıasının ışığı altında "pseudo-avar" meselesi de aklî olarak çözümlenebilmektedir. Bizans tarihçisi Theophylaktos Simokattes'in 557 yılında Avrupaya gelen avarların hakikatte ugor menşe'li halklar olduğu yolundaki iddiasını, müşahhas deliller olmaksızın bir masal gibi farzetmek mümkün değildir ve böylece haksız olarak başka halkların karıştırılması yüzünden, korkunç asyalı avarlar adını taşıdıkları kabul edildi. Pseudo-Avarlar gurupundan kadınlar avar etnik gurupuna, muharip erkekler ise ugor etnik gurupa mensup olabilirlerdi. Bu sûretle, topluluğu, hangi etnik gurup bakımından vasıflandırmışsa pseudo-avarların da, ayni zamanda Theophylaktoş Simokattes'in de hakkı olabilirdi.

Burada, en eski tarihimizle ilgili olarak sâdece plânlı ve müesseseleşmiş halk teşekkülü vâkıasına dikkati çekmek istedim. Bu sebeple düşüncelerimi ancak genel hatları ile ifade ettim. Macarlığın menşei ve

yurd kurmaları konusunda şüphesiz ki, uzun uzadıya yazmak mümkündür ve bu konunun daha ayrıntılı ve daha sıhhatli incelenmesini programıma da almış bulunuyorum.

23 Nisan 1970

Not: Bu makaleyi yazdıktan bir iki hafta sonra Macar Millet Meclisinden bir heyet Türkiye'ye geldi. 9 Mayıs 1970'de hareket ettiler ve 16 mayısta döndüler. Memleketi ve halkı yakından biraz tanımak imkânına kavuştular. Szászi Josef'in "Magyar Hirlap" gazetesinde Ankara-İstanbul-İzmir-Tekirdağ başlığı altında bir yazı neşretti. Bu gazetenin 26 Mayıs sayısında, dördüncü sayfada, türklerin Macarlarla akrabalığı ne derece kuvvetle inandıklarını bildirmektedir:

"Bizim için bir yenilik kuvveti tesiri yapan bir romantizm, türk dostlarımızca oldukça bir taraflı olarak telâkki edilen akrabalık duygusunu beslemektedir. Çarşıdaki satıcı veya bizim çöp sepetlerine benzeyen bir küfeyi arkasında taşıyan pazardaki bir hamal, bir macarla karşılaştığı zaman, iki şahadet parmağını yanyana getirerek şöyle diyor: "Türk-macar kardeş".

Bu da ugor-türk halk topluluğu ile ilgili görüşlerimi desteklemektedir. Zira, halkın ağzında yaşayan bir gelenek ispatlayıcı bir kuvvet niteliğindedir.

29 Mayıs 1970